

Маја АНГЕЛОВСКА-ПАНОВА

ОКУЛТИЗМОТ НА КАТАРИТЕ НИЗ ПРИЗМАТА НА РАЈНЕРИЈ САКОНИЈ

Традицијата кон дуализмот и алтернативниот религиски ентузијазам, проследени преку идејата за возобновување на ранохристијанското монаштво, аскетизмот и стремежот кон *vita apostolica* во земјите на западна Европа бил конкретизиран и реализиран преку движењето на катарите. Терминот е од грчко потекло, а за првпат го употребил Екберт, абат во Шенау во делото *Sermones contra Catharos*. Во еден од вкупно тринаесетте говори за потеклото на ересите, авторот се осврнува и на катарите, потенцирајќи: „Nos nostra germania catharos appellat“.¹ Приврзаниците на катаризмот во латинските извори се среќаваат и под други имиња, па во таа смисла се споменуваат и како патарени, албигојци, албанези, пифли, публикани, но сепак, во текот на перманентниот развој на движењето, доминира називот катарии.² Впрочем, во најголемиот број примери, еретичките заедници на Запад ги адаптирале своите имиња, исто како што тоа било пракса и меѓу приврзаниците на источниот дуализам.

И покрај фактот што првичните форми на религиското дисидентство во западното христијанство се појавиле уште во осмиот век, сепак, катаризмот како организирано еретичко учење е идентификувано во втората половина на единаесетиот век со главни упоришта концентрирани во северна и централна Италија, јужна Франција и Каталонија.³ Всушност, појавата, а уште повеќе подемот на катаризмот се поврзува со период на економски просперитет на градовите,

---

¹ Делото е фрагментарно преведено од R.I. Moore, *The Birth of Popular Heresy. Documents of Medieval History*, vol. I. London 1975, 88-94.

² Рајнериј Сакониј упатува на две главни секти од кои едната се нарекува на катарите и патарените, а втората на бедните од Лион, познати уште и под називот валденси. Види: ЛИБИ, т. IV, Софија 1981, 160.

³ Y. Stoyanov, *The Hidden Tradition in Europe*. Arcana 1994, 151; B. Hamilton, *The Christian World of the Middle Ages*. Sutton Publishing 2003, 50.

појава на трубадурската поезија и експанзија на новодистрибуираните идеи од постојните универзитети во Болоња и во Париз. Во еден таков амбиент на општествено различие и можност за избор луѓето сè повеќе ја поддржувале иницијативата за духовен и религиски избор, во конкретниот случај реализиран преку катаризмот кој понудил организациска и доктринална алтернатива, со јасно изразена критика до официјалната црква.⁴ Хронолошката детерминираност на катарското суштествување се движи до почетокот на XIV век, кога се евидентирани помали опстанати групи на катари и валденци како последна ерупција на споменатите религиски определби и како посредници во процот на трансмисија на некои од еретичките аспекти, кои подоцна ќе се одразат во епохата на Реформацијата.⁵ Впрочем, поголем дел од катарските идеи се имплементирани и во современиот протестантизам.

Прочувањето на алтернативните религиски доктрини, а во тие рамки и на катаризмот во принцип се заснова врз извори со антиеретички карактер. Имено, антагонизмот кон приврзаниците на катаризмот не бил сведен само на пасивно казнување и жестока реакција на инквизицијата во смисла на прогонства, физичко уништување на еретиците и примена на крајно репресивни методи, туку подразбирал многу посериозен и непосреден пропаганден ангажман на католичката црква како идеолошки супстрат во услови на феудалниот општествен систем. Еден од приоритетните механизми се однесувал токму на создавањето книжевни состави, кои имале повеќекратна функција, да ја разобличат ереста и да влијаат дидактички врз останатите христијани од можноста за евентуалното приклучување кон катаризмот. Секако, треба да се укаже на фактот дека овие творби и покрај субјективноста на нивните автори, претставуваат релевантен историско-книжевен материјал за интегрално реконструирање на проблематиката поврзана со катаризмот. Во контекст на овој прилог ќе бидат третирани податоците од Рајнериј Сакони, кој во своето дело *Summa Raynerii de ordine fratrum praedicatorum, de Catharis et pauperibus de Lugduno*⁶, напишано во 1250 година, меѓу другото, го засега и проблемот на катарскиот окултизам, идентификуван преку обредниот систем и организациско-хиерархиската поставеност.

---

⁴ A. P. Roach, *The Devil's World. Heresy and Society 1100-1300*. Longman 2005, 34.

⁵ M. Lambert, *The Cathars*. Oxford 1998, 314; A. P. Roach, *The Devil's World. Heresy and Society 1100-1300*, 193.

⁶ Последното издание на делото го приредил A. Dondaine, *Un Traité néo-manichéen du XIIIe siècle: Le Liber du duobus principiis, suivi d'un fragment de rituel cathare*. Rome 1939.

Станува збор за автор, кој како што и самиот истакнува бил приврзаник на катаризмот „во продолжение од седумнаесет години“,⁷ за да подоцна под влијание на извесен Патар Мартир премине во редот на Домениканците. Секако, тоа говори во прилог на фактот дека станува збор за човек, упатен во теологизмот, доктрината и организацијата на катарите, како и за врските што тие ги оствариле со балканските и византиските дуалисти. Во периодот од 1254 до 1259 бил назначен за инквизитор во Ломбрадија со седиште во Милано, функција што во принцип придонесла за евидентниот антагонизам и субјективното претставување на катарското движење. Всушност, тој недостаток во смисла на разобличување на ереста е карактеристичен за сите автори кои пишувале за катаризмот, независно од тоа дали првобитно биле ерезисарси, а потоа станале инквизитори, или пак, цело време дејствувале од позиција на апологети на официјалната католичка црква.

Во согласност со податоците од делото на Рајнериј Сакониј, катарите имале „...четири таинства, всушност лажни и празни, недозво-лени и нечестиви. Тие се: полагање на рака, благословување на лебот, покајание и нивната организација.“⁸

Приоритетен според своето значење бил чинот на полагање на рака, или во духот на нивната терминологија *consolamentum*,⁹ што по-конкретно значело духовно крштевање со посредство на Светиот Дух, или во практична смисла влегување во кругот на катарската елита. Секако треба да се укаже на фактот дека обредот практикуван меѓу западните дуалисти претставува дериват од богомилското второ или вистинско крштевање во изворите идентификувано како *ἀναβάπτισμα*.

Протоколот на обредот детаљно прикажан и во *Катарскиот иџребник* се одвивал во присуство на категоријата совршени (*perfecti*) и на старешината (*ancianus*), кој имал круцијална улога во спроведување на чинот. По воведното обраќање на старешината, проследено со читање цитати од Новиот завет, кандидатот за духовното крштевање требало да се поклони (*melioramentum*), а врз неговата глава била поставена книга во која се содржеле евангелијата. Иницијацијскиот обред бил заокружен, така што сите од присутните ја положувале десната рака на него, што всушност, значело официјализирање на об-

⁷ Д. Ангелов, Б. Примов, Г. Батаклиев, *Богомилството во Бџлџария, Византија и Зајадна Европа в извори*. Софија 1967, 136; ЛИБИ, т. IV, 164.

⁸ ЛИБИ, т. IV, 162 „...quatuor habent sacramenta, falsa tamen et inania, illicita et sacrilege, quae sunt imposition manus, panis benediction, paenitentia et ordo.“

⁹ За аскетизмот на катарите како критериум за добивање *consolamentum* види: М. Ангеловска-Панова, *Формите на аскејизмот како духовно-шелесен прџџос*. Гласник, год.49, бр.1-2. Скопје 2005, 182.

редот и примање на кандидатот во редот на совршените.¹⁰ Полагањето на рацете било инспирирано од верувањето дека овој чин бил воспоставен од Исус Христос, што е директно посведочено во Евангелието според Марко (XVI, 18) во кое се вели: „...на болни ќе полагаат раце и тие ќе оздравуваат“, или пак, во Делата апостолски (VIII, 14-17): „Кога чуја апостолите што беа во Ерусалим дека Самарија го примила словото Божјо, ги пратија кај нив Петра и Јована, кои, штом слегаа, се помолија за нив за да Го примат Духот Свети. Оти уште ниту на еден од нив не беше слегол Он, а само беа крстени во името на Господа Исуса. Тогаш полагаа над нив раце и тие Го примија Духот Свети“. Всушност, основната импликација на обредот била дека католичката црква претставува црква на Јован Крстител, кој крштевал со вода, додека вистинската црква на Бога со која се идентификувале катарите го поддржувала крштевањето со положување на рацете и со повторување на сентенцата: „Тоа свето крштевање, преку кое се дава Светиот Дух, божјата црква го запазила уште од времето на апостолите дури досега, и тоа се пренесувало од добри луѓе на други добри луѓе дури до денес, и црквата ќе го прави до свршетокот на светот.“¹¹

Духовно крштевање имале можност да добијат и оние верници што биле на смртна постела, поради верувањето дека тоа е единствениот начин да постигнат спасение на душата. Се одело дотаму што по приемањето на *consolamentum* тие одбивале да земаат храна со цел да ја забрзаат смртта, процес кој во духот на нивната терминологија се нарекувал *endura*. Токму поради тоа, повеќето од црковните авторитети ги обвинувале за поттикнување суицидност, иако реално станува збор за акт на личен избор и верски фанатизам.

Чинот на духовно крштевање имал примарно значење во некои радикални дуалистичко-катарски комуни и статус на езотеричност се до 1320 година, токму поради фактот што преку него се одржувал континуитетот на епископскиот ред и перманентното дополнување на категоријата на совршените како основни критериуми за катарскиот егзистенционализам.¹²

---

¹⁰ Ѓ. Иванов, *Божомилски книги и леѓенди*. Софија 1970 (фототипно издание), 123-124; W.L. Wakefield, A.P. Evans, *Heresies of the High Middle Ages. Selected Sources*. New York-London 1969, 467.

¹¹ Ѓ. Иванов, *Божомилски книги и леѓенди*, 125..

¹² M. Barber, *The Cathars. Dualist Heretics in Languedoc in the High Middle Ages*. Longman 2000, 79; Y. Stoyanov, *Esoteric and Initiatory Traditions in Ancient and Medieval Gnostic Dualism*. Sulla soglia del Sacco, ed. A. Panaino. Milano 2002, 136.

Благословувањето или кршењето на лебот (*fractio panis*), според податоците од Сакониј катарите го изведувале секојдневно како за ручек така и за вечера, проследено со кажување на молитвата „Оче наш“¹³ и со синтагмата „Милоста на Господ наш Исус Христос да биде веднаш со сите нас“. Потеклото на обредот, кој се споменува и во „Делата апостолски“ се поврзува со ранохристијанскиот период, а целта на неговото практикување била да обзнани единство на присутните во функција на заедничка религиска определба, заснована врз евангелијата како главен извор за нивното учење. Тоа, впрочем, директно го потврдуваат и податоците од францисканецот Џејмс Капели од Милано, кој осврнувајќи се на обредот во делото *Disputationes nonnullae adversus haereticos* истакнува дека катарите го применувале зашто себеси се сметале за вистински наследници на апостолите.¹⁴ Благословувањето на лебот имало посебно значење меѓу верниците (*credentes*), кои честопати имале обичај да чуваат дел од осветениот леб во текот на целата година и одвреме навреме да јадат од него, третирајќи го како еден вид сакрамент. Колку за илустрација, извесна Арнод де Ламот, присетувајќи се на својот престој во една од куќите на совршените (*domus haereticorum*) истакнува дека за време на оброците „јаделе леб благословен од еретиците...и секој кажувал *Benedicite*, а останатите одговарале Господ нека те благослови“.¹⁵

Обредот именуван како *apparellamentum* се состоел од колективна исповед на „сто или повеќе мажи и жени катари и нивни приврзаници“,¹⁶ кои го практикувале еднаш во месецот со цел да постигнат покајание за сторените гревови. Всушност, станува збор за чин на пурификација од земните желби и контакти, како и од евентуалните прекршувања на правилата и принципите воспоставени со концептот на катарското движење и начинот на живот што тие го избрале.¹⁷ Со церемонијата претседателствувал ѓакон или во посебни случаи епископ. Една од примарните задолженија на ѓаконот била пастирската грижа за комуните кои се наоѓале под негова јурисдикција, во смисла на информирање за социјалната состојба на совршените, сигурноста,

¹³ Катарите, според примерот на богомилите ја кажувале молитвата со извезени корекции во однос на семантичкото толкување. Така наместо синтагмата „лебот наш засушен“ (*panem nostrum quotidianum*), тие инсистирале на употреба на „лебот наш врховен“ (*panem nostrum supersubstantialem*), додавајќи му духовно значење на терминот *supersubstantialem*.

¹⁴ B. Hamilton, J. Hamilton, S. Hamilton, Hugh Eteriano: *Contra Patarenos*. Brill 2004, 26.

¹⁵ M. Lambert, *The Cathars*, 144

¹⁶ ЛИБИ, т. IV, 164 „...centum vel plures viri et mulieres Cathari et credentes eorum“

¹⁷ M. Lambert, *The Cathars*, 143.

опасностите од евентуални дејства преземени од Инквизицијата или какви било економски проблеми.

Рајнериј Сакониј го третира обредот во два дела именувани како покајание (paenitentia) и исповед (confession), со тоа што покајанието како морална придобивка на катарите целосно го оспорува, поистоветувајќи го со „лага, безвредност, измама и отров“, додека за исповедта дава целосен приказ, што во извесна смисла кореспондира и со податоците од *Каттарскиоѝ ѝребник*. Имено, обредот започнувал со инвокативната формула „Јас сум тука пред Бога и пред вас за да извршам исповед и да ја исповедам вината за сите свои гревови, кои се во мене се досега, и да добијам за сите нив прошка од Бога и од вас.“¹⁸ Речиси идентична е и верзијата содржана во *Каттарскиоѝ ѝребник*¹⁹, со таа разлика што вообичаениот термин за обредот apparellamentum е заменет со servissi што значи служба: „Дојдовме пред Бога и пред Вас и пред собрание на светата црква, за да добиеме служба, простување и епитамија за сите грешки што сме ги направиле, кажале, мислеле или извршиле од детството па се до овој час и молиме за прошка пред Бога и пред Вас...“²⁰

Исповедта ја изведувале пред нивниот првенец, кој на своите гради го држел Новиот завет и истовремено го вршел прочистувањето од гревовите, така што на главата на исповедникот ја поставувал Светата книга. Присутните, пак, ја полагале десната рака и започнувале со своите молитви.

Дескрипцијата на обредот во делото на Сакониј завршува тенденциозно, во смисла на тоа дека „...катарите не извршуваат никакво покајание, уште повеќе тие не чувствуваат грижа на совест за гревовите...“²¹, што е сосем разбирливо ако се има предвид фактот дека тој истапувал од позиција на инквизитор и апологет на католицизмот.

---

¹⁸ ЛИБИ, т.IV, 164 „ego sum hic coram deo et vobis ad faciendum confessionem et ad ponendum me in culpam de omnibus peccatis meis quae sunt in me usque modo, et ad recipiendum de omnibus veniam a deo et a vobis.“

¹⁹ Ракописот на *Каттарскиоѝ ѝребник* напишан на провансалски јазик, со исклучок на воведниот дел кој е на латински јазик, потекнува од XIII век. Познат е уште како *Лионски ѝерзамениѝен ракоѝис*. Врз основа на идентичностите во однос на религиската практика, се претпоставува дека станува збор за превод или преработка на богомилски требник, којшто не е зачуван во својата оригинална словенска верзија.

Види: Ѓ. Иванов, *Бџлџарски книџи и леџенди*, 115; Е. Георгиев, *Лиѝтератиѝира на изосре-ни борби в средновековна Бџлџария*. Софија 1966, 199; М. Ангеловска-Панова, *Божом-илсѝивоѝо во духовнаѝа кулѝура на Македонија*. Скопје-Прилеп 2004, 113.

²⁰ Ѓ. Иванов, *Бџлџарски книџи и леџенди*, 118

²¹ ЛИБИ, т. IV, 166 „...Cathari nullam faciunt paenitentiam, maxime cum non habeant contritionem de peccatis...“.

Во рамките на катарскиот окултизам, освен обредите Сакониј ја посочува и организациско-хиерархиската поставеност, којашто во принцип кај повеќето примери од апостазичните учења се заснова на врз едноставност и демократија. Според авторот, катарите имале четири чинови. Највисоко место заземал епископот (*episcopus*), понатаму постариот и помалиот син (*filius major et filius minor*), а четврт, според катарската хиерархија бил ѓаконот (*diaconus*). Останатите, пак, според примерот на источните дуалисти се нарекувале христијани и христијанки, честопати идентификувајќи се со добри (*boni*) или вистински (*veri*) христијани, зашто се сметале за доследни наследници на вистинското апостолско христијанство.

Должноста на постариот и помалиот син била да имаат перманентни сознанија за одржувањето на стандардите во еретичките заедници, додека ѓаконите, пак, главно, се грижеле за администрирање на комуните, коишто имале важна улога за оддржување на локалните катарски заедница и за сместување на совршените.²² Поддржувајќи ја буквално идејата дека Бог е секогаш присутен таму каде што се собрани двајца или тројца во негово име, тие обично патувале во пар, иако не е исклучена можноста посетата на комуните да ја вршат и самостојно. Во принцип, чиновите ги доделувал епископот, или пак, синовите со претходна дозвола од епископот. Во случај на смрт на епископот, неговото место по автоматизам го заземал постариот син, додека понатамошното хиерархиско реструктурирање се одвивало така што помалиот син го добивал чинот на постариот син, а изборот на нов помал син се вршел од редовите на постарите катарите и тоа во текот на еден ден.

Епископот и ѓаконот како термилошки номенклатури се спомнуваат во Новиот завет и тоа воедно е и клучниот момент што придонел овие термини во својата автентична форма да се инкорпорираат во хиерархиската структура на катарите. Подискутабилно е прашањето за тоа каква симболика сакале да промовираат со воведувањето на чиновите именувани како постар и помал син. Една од претпоставките, пласирани во последниот труд на Хамилтон е дека имплементирањето на овие називи, всушност, претставува пандан на нивното подразбирање за Божествената тријада, имено добриот и врховен Бог и неговите синови Луцифер-постариот и Исус Христос - помалиот.²³ Од друга страна, пак, Ламберт е дециден во ставот дека катарите придавале големо значење на функцијата епископ и за таа цел ги вовеле

---

²² *Ibid.*, 166-167; W.L. Wakefield, A.P. Evans, *Heresies of the High Middle Ages*, 302-303.

²³ B. Hamilton, *Hugh Eteriano: Contra Patarenos*, 59.

двата дополнителни чинови *filius major/filius minor* со што, всушност, било обезбедено беспрекорно одржување на врвот на хиерархиската структура во рамките за заедницата.²⁴ Во прилог на тоа, говорат и ексцерпираните податоци, според кои катарите имале вкупно шестнаесет цркви и не повеќе од четири илјади приврзаници. Поимот црква во овој контекст има значење на црковна општина во која биле опфатени еретиците од една поголема територијална определба. Што се однесува, пак, до споменатата статистика за бројноста на катарите, секако треба да се укаже на фактот дека таа ја засега исклучиво категоријата на совршените, кои го сочинувале катарското кредо, но не и обичните приврзаници, чиј број бил далеку поголем за што сведочат и документите од архивата на Инквизицијата.

Реконструирањето на проблематиката поврзана со катарскиот окултизам упатува на заклучокот дека станува збор за прилично едноставен систем на обредна практика, заснован врз четири обреди и исто толку функции, што во голема мера придонело за атрактивноста и брзата афирмација на ереста во западниот свет. Со така организирана обредна и хиерархиска структура била овозможена постојана и беспрекорна комуникација меѓу верниците и совршените, што како пракса отсутствувало кај претставниците на официјалната црква.

Значењето на катаризмот се рекогносцира и во фактот што движењето извршило посредно влијание за извесни реформи во рамките на католичката црква. Во обид да го имитираат животниот стил на катарските *perfecti*, папските авторитети ги одобриле свештеничките редови на Францисканците и на Домениканците кои се одликувале со примена на радикален аскетизам и категорична пропаганда за свештеничка сиромаштија и скромност. За да биде иронијата поголема, повеќето од припадниците на овие редови подоцна биле назначени за инквизитори, кои преземале жестоки мерки во функција на сузбивање на ереста. Таков е, впрочем, и случајот со Рајнериј Сакониј, чиешто дело не претставува само историски информатор за катарскиот окултизам, туку и своевиден прирачник за обучување на инквизиторите во процесот на идентификација на западните дуалисти.

Катаризмот како религиска и условно општествена алтернатива на Западот опстојувал речиси два и пол века. Сè уште постои дилемата дали неговото исчезнување од историската сцена е последица од природата на сектата, која по период на кулминација доживува про-

---

²⁴ M.Lambert, *The Cathars*, 158.

паст или, пак, се должи на употреба на надворешна сила. Во принцип, причината за исчезнувањето на еретичките концепти во различни временски и територијални определби почива токму на тој интерактивен факт, слабеење внатре во организациската структура на ереста и репресија од официјалните институции, независно од тоа дали се црковни или државни.

Таков е случајот и со движењето на катарите за чијашто екс-комуникација придонесле и неколкуте суштински дејства, преземени од Римокатоличката црква и тоа: крстоносниот поход против Албигојците во 1209 година, лагислативата од IV Латерански собор во 1215 година и конечно формирањето на Инквизицијата во 1229 година, како инструмент за систематско и целосно ликвидирање на еретизмот.²⁵

---

²⁵ Опсежно за овие настани: M. Loos, *Dualist Heresy in the Middle Ages*. Praha 1974, 344-355; W. L. Wakefield, *Heresy, Crusade and Inquisition 1100-1250*, Berkely 1974, 230-233; A. P. Roach, *The Devil's World. Heresy and Society 1100-1300*, 85-95.